

УДК 657.6: [005.742]

М. Письменна, викладач

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ДІАГНОСТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ СЛУЖБОЮ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ В БАНКАХ

Досліджено напрямки розвитку методичного забезпечення внутрішнього аудиту в банках, запропоновано методику діагностичного обстеження фінансового стану банку.

Ключові слова: внутрішній аудит, методика внутрішнього аудиту, аудиторська процедура, банки, діагностичне обстеження.

Исследованы направления развития методического обеспечения внутреннего аудита в банках, предложена методика диагностического обследования финансового состояния банка.

Ключевые слова: внутренний аудит, методика внутреннего аудита, аудиторская процедура, банки, диагностическое обследование

The methodical provision development areas of internal audit in banks are explored, diagnostic testing methodology of bank's financial condition is developed.

Key Words: internal audit, internal audit methodology, audit procedures, banks, diagnostic testing.

Подолання наслідків економічної кризи в Україні залежить від посилення ролі банківської системи в забезпеченні економічного розвитку. Питання ефективності залучення ресурсів у процес розширеного відтворення потребує оцінки сформованого інвестиційного потенціалу та результативності його використання реальним сектором економіки. Завдання формування інвестиційно-інноваційної моделі економічного зростання потребує прогнозу інформації фінансового стану банківських установ, як джерела об'єктивних процесів функціонування капіталу, здатного мобілізувати та акумулювати інвестиційні ресурси на внутрішньому та зовнішньому фінансових ринках, ефективно трансформувати заощадження в інвестиції. Банківська система повинна відповідати вимогам, які висуваються до неї реальними сьогодення. При цьому показники доходів, витрат і фінансових результатів відіграють роль ключових індикаторів фінансової стійкості і стабільності банку, які підлягатимуть оцінці з точки зору перспективи безперервної діяльності фінансової установи в умовах ризиків та загроз ринкового середовища [1, 4]. Завдання провести діагностичне обстеження фінансового стану банку, застосовуючи процедури внутрішнього аудиту та визначити його перспективний стан в майбутньому загалом вплинуло на обрання теми дослідження даної статті.

Автори віддають належне вітчизняним ученим, роботи яких присвячені дослідженню проблем аудиту в банках і безпосередньо – аналітичним процедурам, які застосовуються при аудиті. Вагомий внесок у розвиток теорії, методології внутрішнього аудиту в банківській діяльності внесли О.В. Васюренко, Л.М.Кіндрацька, І.М. Парасій-Вергуненко, Л.О. Примостка, В.І.Ричаківська. Праці вказаних вище науковців забезпечили основу поглиблення теоретико – методичних засад обліку та аудиту в банківських установах. Втім, єдиної наукової основи для методик внутрішнього аудиту окремих видів діяльності банку поки що не сформовано. Критична оцінка літературних джерел з внутрішнього аудиту підтверджує відсутність єдиних підходів щодо кількості і видів аудиторських процедур та аналітичних показників для використання у методиках при оцінці результатів діяльності [2, 3]. Різноманітними є також підходи до мети та завдань внутрішнього аудиту банку.

Розвиток внутрішнього аудиту відбувається через зовнішні перетворення (наприклад, зміна структурного співвідношення між окремими складовими системи внутрішнього контролю та аудиту) та через внутрішні (пооява нових задач у складі підконтрольних об'єктів, розширення сфери застосування окремих аналітичних процедур в аудиті). За таких обставин дослідження

явища трансформації внутрішнього аудиту полягає у вивченні основних етапів методики аудиту та шляхів реалізації його результатів. При цьому важливо визначити зміст методики аудиту, її напрями та складові, послідовність, етапи і терміни проведення аудиторських процедур, забезпечуючи системність та єдину цілеспрямованість функції контролю, як складової управління банку. Активні дії по відновленню платоспроможності і ліквідності банків, безперебійного функціонування системи розрахунків дозволяють досягнути бажаного стану банківського сектору, але сталість цього положення може бути досягнута лише шляхом постійного внутрішнього аудиту, який надає інформацію про відхилення від заданих параметрів фінансового стану банку та визначає напрямки їх корекції.

Розвиток внутрішнього аудиту має багатовекторний, альтернативний характер і тісно пов'язаний з фінансовою стабільністю банку, яка досягається впливом на виявленні відхилення від заданих параметрів банківської діяльності. Такий вплив можна визначити, поєднавши у одній методиці аудиту два підходи – аудиторської перевірки та аудиторських прогнозних оцінок. Важливо розмежувати трансформацію у методиці даного різновиду аудиту, який поєднує явища взаємопов'язані, але такі, що відображають різні складові аудиторської діяльності – власне аудит (перевірку) та аудиторську послугу (аналіз, оцінку). Безумовно, поняття "вдосконалення методики внутрішнього аудиту" у цьому випадку виконує інтегруючу роль. Це не суперечить міжнародним стандартам аудиту, які прийняті в Україні в якості національних.

Дослідження літературних джерел підтверджує, що методики аудиту фінансового стану, рекомендовані різними авторами, відрізняються рівнем деталізації процедур. Усі розглянуті методики пов'язані з процесом формування фінансових результатів, відображених у звіті про фінансові результати та окремих показників фінансового стану банку. Такий підхід було використано в якості основи при розробці методики діагностичного обстеження фінансового стану банку та її складових (рис.)

Мета діагностичного обстеження фінансового стану банку
<i>Встановлення достовірності, своєчасності та надійності даних обліку доходів, витрат (за елементами), фінансового результату та показників фінансового стану, розрахунок прогностичних оцінок фінансового стану, виявлення резервів подальшого розвитку банку з пропозиціями та рекомендаціями щодо досягнення найкращих фінансових результатів</i>
Об'єкти діагностичного обстеження фінансового стану банку
<i>Доходи, витрати, фінансові результати, сформовані у системі бухгалтерського обліку, показники фінансового стану, розраховані за даними фінансової звітності, прогностичні показники фінансового стану, розраховані за умови припущень щодо ймовірності настання негативних наслідків несприятливих подій ринкового середовища (ризиків)</i>
Джерела інформації
<i>Законодавчі та нормативні акти, установчі документи, документи з бюджетування доходів, витрат і фінансових результатів, результати оцінки банківських ризиків та ризиків зовнішнього середовища, положення облікової політики, первинні облікові документи, рахунки бухгалтерського обліку, реєстри бухгалтерського обліку, фінансова звітність, організаційно-розпорядчі документи, висновки внутрішнього аудиту та банківського нагляду</i>
Процедури діагностичного обстеження фінансового стану банку
<i>Огляд, опитування, документальна перевірка, запит і підтвердження, аналітичні процедури, підрахунок</i>
Стадії проведення
Підготовча – визначення мети діагностичного обстеження фінансового стану; – ідентифікація об'єктів і джерел інформації; – оцінка банківських ризиків та ризиків зовнішнього середовища; – розрахунок критерію суттєвості; – визначення критеріїв оцінки показників фінансового стану за умови впливу несприятливих факторів ринкового середовища на діяльність банку; – визначення аудиторських процедур та сфери застосування аудиторської вибірки; – визначення методів аудиторської вибірки та інтерполяції результатів дослідження.
Основна Аудиторські процедури щодо збору доказів Аналітичні процедури щодо розрахунку показників прогностичних оцінок
Підсумкова Групування отриманих аудиторських доказів. Їх оцінка за критерієм суттєвості. Складання аудиторського звіту. Розробка пропозицій та рекомендацій щодо результатів діагностичного обстеження. Складання прес-релізу для керівництва та внутрішніх користувачів про результати

Рис. Складові методики діагностичного обстеження фінансового стану банку

Джерело: Розроблено автором

За результатами діагностичного обстеження внутрішні аудитори готують звіт, який призначений виключно для цілей інформування банку у зв'язку з проведенням діагностичного обстеження.

Аудитори зазначають ступінь своєї відповідальності щодо проведеної перевірки. Найчастіше вона полягає у тому, що аудитори не несуть відповідальності чи зобов'язання перед третьою стороною за зміст інформації, наданій у звітному документі. Тобто за те, як саме будуть використані матеріали аудиту, наприклад, керівництвом, і які наслідки матиме таке використання для банку. Аудитори також не несуть відповідальності за наслідки, спричинені змістом аудиторського звіту після його розкриття третій стороні. Зобов'язання внутрішніх аудиторів перед банком обмежуються тими обов'язками, які визначені у внутрішніх документах та аудиторських стандартах.

Діагностичне обстеження не є аудиторською перевіркою у загальноприйнятому сенсі цього терміну відповідно до аудиторських стандартів. Діагностичне обстеження є аналізом, що проводився винятково на основі пояснень та документів, наданих банком, та обмеженого узгодженим переліком процедур у відповідності до програми аудиту. Діагностичне обстеження фінансового стану банку не передбачає проведення процедур тестування чи перевірки інформації у обсязі, передбаченого типовою аудиторською перевіркою. Діагностичне обстеження також не включає оцінку процедур внутрішнього контролю. Аудитори керуються припущенням, що банківські підрозділи та його представники надали точну, правдиву та надійну інформацію.

Інформація, наведена у аудиторському звіті, є конфіденційною. Для цілей аудиторської методики доцільно сформулювати чітке її визначення наступним чином: "діагностичне обстеження" – це проведення внутрішнього аудиту та аналізу банківських операцій на пред-

мет їх відповідності вимогам чинного законодавства за умов дії несприятливих факторів ринкового середовища та впливу таких оцінок згідно нормативних документів на регулятивний капітал банку.

Дія несприятливих факторів ринкового середовища визначається через оцінку ризиків. Щодо норм чинного законодавства, виконання яких необхідно підтвердити в процесі аудиту, основні з них регламентовані у наступних документах: Положення про формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затвердженого постановою Правління Національного банку України №279 від 06.07.2000 р., Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.02.07 р. №31, Положення про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості, затвердженого постановою Правління Національного банку України №505 від 13.12.02 р.

На практиці проведення діагностичного обстеження фінансового стану банку має відбуватися лише за умов дотримання вимог методики, розробленої внутрішніми аудиторями банку та відповідним чином затвердженої. У процесі аудиторської діагностики використовуються дані банку, які заповнюються представниками підрозділів банку згідно з даними його фінансової та статистичної звітності на дату проведення діагностичного обстеження за таблицями, наданими внутрішніми аудиторями. Прогностичні дані внутрішні аудитори розраховують за результатами діагностичного обстеження з урахуванням вимог нормативно-правових актів НБУ та оцінки ризиків. Дані за результатами діагностичного обстеження з урахуванням нормативно-правових документів визначаються внутрішніми аудиторями на підставі проведених аудиторських процедур та аналітичних оцінок, розрахунків з ураху-

ванням ступеню ризиків, а також усних та письмових роз'яснень відповідальних працівників банку.

Підходи та процедури, які доцільно, на нашу думку, застосувати в ході проведення діагностичного обстеження фінансового стану банку, опишемо на конкретному прикладі. Для діагностики активних операцій банку доцільно використати стратифіковану вибірку окремо щодо кредитів фізичних та юридичних осіб. Міжбанківські кредитні операції не слід розглядати в межах обстеження кредитного портфеля. По кредитах позичальників, нарахованих доходах за ними та відповідних позабалансових зобов'язаннях банку доцільно розраховувати середній процент резервування, який слід використати для екстраполяції на генеральну сукупність активних операцій.

Екстраполяцію втрат за кредитними операціями можливо здійснити за допомогою наступної формули:

$$E_{PB} = \frac{P_{Дзм}}{КП_B} * (КП_3 - ПЗ_3 - КП_I),$$

де E_{PB} – екстраполяція результатів вибірки; $P_{Дзм}$ – сума нарахованого резерву за даними діагностики з урахуванням вимог методики; $КП_B$ – кредитний портфель по результатам вибірки; $КП_3$ – загальний кредитний портфель (в т.ч. позабалансові зобов'язання); $ПЗ_3$ – загальна сума позабалансових зобов'язань; $КП_I$ – кредитний портфель по інсайдерам.

Для прикладу наведемо результати діагностичного обстеження одного з комерційних банків України третьої групи. Так, за результатами проведених розрахунків абсолютне значення відхилень від даних банку є такими:

- 1) за даними діагностичного обстеження:
 - портфель юридичних осіб +2 441 тис. грн.,
 - портфель фізичних осіб +28 тис. грн.;
- 2) за розрахунковими даними діагностичного обстеження з урахуванням вимог методики (тобто розрахункова величина після оцінки ризиків):
 - портфель юридичних осіб +6 350 тис. грн.,
 - портфель фізичних осіб +116 тис. грн.

Податковий ефект розрахункових коригувань, отриманих під час діагностичного обстеження розраховувати недоцільно, оскільки такі значення є розрахунковими (а не фактичними, за яких слід було б коригувати суму витрат з податку на прибуток).

На прикладі розрахунку прогнозного регулятивного капіталу покажемо, яким чином можна врахувати кредитний ризик та ризик ліквідності за такого діагностичного обстеження службою внутрішнього аудиту банку. З цією метою в процесі аудиту оцінюють процес управління ризиками. Так, встановлено, що банком розроблені внутрішні положення та впроваджені відповідні процедури щодо управління ризиками та контролю за ними. Процес управління ризиками в банку складається з попередження, ідентифікації, вимірювання, аналізу, пропонування заходів управління ризиками, контролю та моніторингу, звітування.

Система управління ризиками банку має наступні основні рівні:

- 1) Спостережна Рада провадить політику управління ризиками та контролює її виконання;
- 2) Правління банку у процесі здійснення функцій контролю та управління ризиками частково делегує свої функції, повноваження та безпосереднього управління ризиками Кредитному комітету;
- 3) Кредитний комітет безпосередньо аналізує та здійснює моніторинг кредитного ризику в цілому та окремо за індивідуальними позичальниками, проводить

їх аналіз та пропонує відповідні заходи попередження та/або мінімізації кредитного ризику.

Оцінка індивідуального кредитного ризику, джерелом якого виступає окремий позичальник банку, передбачає оцінку стабільності та кредитоспроможності такого контрагента, тобто, його індивідуальну спроможність своєчасно та в повному обсязі погасити прийняті на себе зобов'язання. З метою управління індивідуальним кредитним ризиком кредитний відділ банку здійснює аналіз фінансового стану кожного позичальника/емітента, рівень його платоспроможності, наявну дебіторську та кредиторську заборгованість, бізнес-план, джерело погашення кредиту, ліквідність забезпечення, його ринкову вартість, кредитну історію, оцінюють відсотковий та валютний ризики, рівень необхідного резерву під кредитні ризики. Кредитний комітет розглядає висновки та приймає відповідне рішення. Якщо обсяг кредиту перевищує повноваження кредитного комітету, рішення по кредитному проекту приймається Правлінням банку.

Оцінка портфельного кредитного ризику, джерелом якого виступає сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик (кредитний портфель, портфель цінних паперів, портфель дебіторської заборгованості тощо), передбачає оцінку концентрації та диверсифікації активів банку. Управління портфельним кредитним ризиком базується на аналізі внутрішньої звітності банку та звітності, прийнятою НБУ, який включає аналіз кредитного портфеля (з МБК та позабалансовими операціями) у розрізі категорій кредитів (стандартна, субстандартна, під контролем, сумнівна, безнадійна), дебіторської заборгованості, цінних паперів, залишків на коррахунках в інших банках, обсяг заборгованості за простроченими та сумнівними до отримання нарахованими доходами, а також обсягів сформованих відповідних резервів.

Підтримання ліквідності на необхідному рівні здійснюється за допомогою використання політики управління активами та пасивами, при цьому враховуються особливості грошово-кредитного ринку, специфіка та характер операцій. У внутрішніх положеннях, посадових інструкціях, а крім того, наказами та розпорядженнями, визначені повноваження та відповідальність працівників відповідних структурних підрозділів банку за здійснення щоденного контролю за проведенням банківських фінансових операцій, в т.ч. за дотриманням нормативів ліквідності. Розроблені та впроваджені внутрішні положення, якими регламентується процес управління ліквідністю. Відділ фінансової та статистичної звітності здійснює контроль за дотриманням нормативів ліквідності банку.

Спираючись на вищевикладене, керівництво банку усвідомлює можливий вплив світової фінансової кризи на платоспроможність та прибутковість банку в результаті різкого погіршення фінансових та макроекономічних умов у 2009-2011 роках. Внутрішні аудитори роблять висновок, що надлишковий позитивний запас нормативу адекватності регулятивного капіталу дозволяє банку збільшити кількість активних операцій та провадити більш агресивну політику залучення нових клієнтів.

Оцінка внутрішніми аудиторами нормативу адекватності регулятивного капіталу (норматив платоспроможності H2) показав здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов'язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку; і навпаки: чим нижче значення показника, тим більша

частка ризику, що її приймають на себе кредитори/вкладники Банку.

За даними проведеного діагностичного обстеження встановлено, що станом на 01.03.2011 р. регулятивний капітал банку є адекватним та відповідає нормативним вимогам. З урахуванням коригувань регулятивного капіталу, розкритих у відповідних розрахункових таблицях, які завжди стають додатками до підсумкового звітного документа, у нашому прикладі норматив адекватності регулятивного капіталу залишається на рівні 74,14% при нормативному значенні 10%. Внутрішніми аудиторями зазначаються чинники, що визначили таке відхилення. Так, зменшення нормативу адекватності регулятивного капіталу з 91,50% до 74,14% відбулося внаслідок зменшення суми активів, що беруться для розрахунку нормативу адекватності регулятивного капіталу, за рахунок резерву під активні операції на суму +2 469 тис. грн., резерву під нестандартну заборгованість за кредитами на суму – 89 тис. грн., а також за рахунок операцій банку з інсайдерами на сприятливіших за звичайні умовах на суму 3 034 тис. грн.

За результатами діагностичного обстеження внутрішні аудитори повинні вказати на негативні наслідки фінансової кризи для банку. Так, отримані розрахунки показали, що найближчим часом такий стан призведе до потенційного зменшення регулятивного капіталу банку на суму 10 701 тис. грн. Проте Банк зможе утримати значення адекватності регулятивного капіталу на рівні 74,14% при мінімальному нормативі 10%. При визначенні суми потенційного зменшення регулятивного капіталу банку аудиторями було враховано потенційне збільшення резервів для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями на суму 6 555 тис. грн., а також зменшення доходів банку на суму 1 010 тис. грн. нарахованих процентних доходів за кредитами, негативно класифікованими за результатами діагностики. Оскільки прогнозне значення нормативу адекватності регулятивного капіталу складе 71,32%, докапіталізація банку за результатами діагностичного обстеження з урахуванням вимог чинного законодавства щодо нормативів не рекомендована. Станом на 01 березня 2011 року розмір регулятивного капіталу за даними банку складає 267 052 тис. грн.

Із цієї величини додатковий капітал (капітал II рівня) становить 16717,4 тис. грн. або 6,26 % регулятивного капіталу і 6,67 % основного капіталу (за вимогами нормативних актів Національного банку України не більше 100% основного капіталу) і складається з таких елементів:

- 1) резерви під стандартну заборгованість інших банків, під стандартну заборгованість за кредитами, які надані клієнтам – 1505,4 тис. грн.;
- 2) розрахунковий прибуток поточного року – 15212 тис. грн.

Станом на 01 березня 2011 року відвернення на суму, яких зменшується загальний розмір капіталу 1-го і 2-го рівнів відсутні. Прогнозна сума регулятивного капіталу за даними діагностичного обстеження та вимог нормативних документів щодо порядку регулювання діяльності банків в Україні, базуючись на оцінці ризиків несприятливих впливів, наприклад фінансової кризи, становить 256 351 тис. грн., отже розрахункова сума коригувань визначена в сумі 10 701 тис. грн. Внаслідок проведеного аналізу в структурі регулятивного капіталу відбулись такі зміни:

- 1) зменшено основний капітал на суму 6 466 тис. грн.;
- 2) зменшено додатковий капітал на суму 1 201 тис. грн.;
- 3) збільшено відвернення на суму 3 034 тис. грн.

Зменшення додаткового капіталу відбулось внаслідок зменшення розрахункового прибутку поточного року на суму 1 010 тис. грн. в частині нарахованих процентних доходів за кредитами на суму нарахованих процентів за кредитами, що були негативно класифікованими за результатами діагностики; а також внаслідок пониження класу кредитних операцій зі стандартних до нестандартних за рівнем кредитного ризику на суму 89 тис. грн. і відповідного зменшення резерву під стандартну заборгованість за кредитами, який береться до розрахунку додаткового капіталу.

Зменшення основного капіталу відбулось за рахунок потенційного доформування резервів під кредитні ризики в сумі 6 466 тис. грн. Збільшення відвернень відбулося на суму 3 034 тис. грн. – сума кредитних операцій, що здійснені з інсайдерами на сприятливіших за звичайні умовах. Сумарні активи, що беруться до розрахунку регулятивного капіталу, включаючи позабалансові зобов'язання, за даними діагностичного обстеження зменшені на суму доформування резервів під нестандартну заборгованість за кредитними операціями в сумі 2 469 тис. грн. За результатами діагностичного обстеження з урахуванням ризиків прогнозне значення сумарних активів змінилося за рахунок збільшення активів, зважених на коефіцієнт ризику 100%, на суму 6 054 тис. грн. Розрахункова сума потенційного доформування резервів під нестандартні кредитні операції становить 6 466 тис. грн. Така інформація, надана керівництву банку, як прогнозна оцінка фінансового стану, сформована на основі аудиторської перевірки службою внутрішнього аудиту з урахуванням ймовірності дії несприятливих факторів надає змогу приймати адекватні рішення щодо забезпечення надійності банку.

Розвиток служби внутрішнього аудиту банку має здійснюватись відповідно до стратегії розвитку банку, що сприяє досягненню мети банківської діяльності. Однією із складових становлення внутрішнього контролю в банках є здійснення внутрішнього аудиту за новими методиками, які поєднують як процедури аудиту, так і аналітичні процедури для прогнозних оцінок майбутнього фінансового стану банку. Запропоновано здійснювати діагностичне обстеження фінансового стану банку на основі аудиту його доходів, витрат та фінансових результатів та оцінки ризиків несприятливого впливу фінансової кризи. Викладені положення змісту нової методики відображають тенденції до трансформації внутрішнього аудиту загалом і впливу на розвиток банківської системи і окремих комерційних банків в напрямку підтримки їх стабільності та підвищення ефективності економіки країни.

1. Сухарева Л.О. Внутрішній аудит в банках: тлумачення і визначення дефініцій [Текст] / Л.О. Сухарева, О.Б. Ретюньських // Наукові праці Кіровоградського державного технічного університету. Економічні науки. Частина 1. – Вип. 4. – Кіровоград: КДТУ, 2003. – С. 34–37. 2. Петраковська О.В. Внутрішній аудит фінансових результатів діяльності банку [Текст] / О.В. Петраковська // Науковий вісник Державної академії статистики, обліку та аудиту. – К: ДАСОА, 2009. – № 1. – С. 65–72. 3. Зоріна О. Суть внутрішнього аудиту, його відмінність від інших видів контролю [Текст] / О. Зоріна // Наукові записки: Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. Випуск 11. – Тернопіль: "Економічна думка", 2002. – С. 189–192. 4. Проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку [Текст]: [монографія] / [В.Г. Боронос, Т.А. Васильєва, С.В. Леонов]; за ред. Т.А. Васильєвої. – Суми: Вид-во СумДУ, 2009. – С. 178–199.